

**ULUSLARARASI BAKALORYA
DİPLOMA PROGRAMI**

TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

**ZÜLFÜ LİVANELİ’NİN “MUTLULUK” ADLI ESERİNDE
“KİMLİK” KAVRAMINI FEMİNİST BAKIŞ AÇISIYLA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

SÖZCÜK SAYISI: 3960

**Araştırma Konusu: Zülfü Livaneli'nin "Mutluluk" Adlı Eserinde "Kimlik" Kavramını
Feminist Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi**

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ	2
II. KARAKTERLERİN KİMLİKLERİNİN İNCELENMESİ	5
II.I. MERYEM	5
II.II. CEMAL	10
II.III. PROF. DR. İRFAN KURUDAL	14
III. SONUÇ	19
IV. KAYNAKÇA	21

I. GİRİŞ

Her birey toplum içerisinde bir yer edinmeye ve kendi kimliğini bulmaya çalışır. İnsanların kimlikleri şekillenirken toplumun baskısı, cinsiyet eşitsizliği sorunu, sosyo-ekonomik durum, kültür, din ve uzam etkili olmaktadır. Zülfü Livaneli'nin "Mutluluk" adlı eserinde de kendi kimliklerini keşfetmeye çalışan figürler üzerinden "toplumsal cinsiyet eşitsizliği" ve "kadın olmanın zorlukları" okuyucuya aktarılmıştır.

Cinsiyet eşitsizliği her toplumda görülen bir küresel sorundur. Dünya genelinde erkekler güçlü ve evi koruyup kollayan, geçindiren kişi olarak görülürken kadınlar evdeki ezilen, özgürlüğe sahip olamayan, sessiz ve zayıf kişiler olarak görülmektedir. Ancak kadınların eğitim durumları ve sosyo-ekonomik statüleri; kadın-erkek eşitsizliğini azaltmakta, hatta bazı durumlarda kadınların erkeklerden daha üstün olmasını sağlamaktadır.

Kimliğini keşfetmek, özellikle de bir "kadın" olarak kimliğini şekillendirmek dünyanın her yerinde zorlu bir süreç gerektirmektedir. "Kimlik" ve "kadın" kavramları, küresel çapta sorunlar içerdiğinden ve sorgulamalar gerektiğinden bu projede kimliğini oluşturmaya çalışan figürlerin "kadın algısı" feminist edebiyat kuramı bağlamında incelenecektir.

Feminist hareketler sonucunda, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan feminist edebiyat kuramı, "kadınlık" olgusunun edebiyata yansıtılmasıdır. Dört tip kuram bulunmaktadır: Okurun feminist bakış açısıyla okuması (Okuyucu kadın ise daha feminist bir tutum ile okuyacaktır.), yazarın feminist bakış açısıyla yazması (Genellikle kadın yazarlar bu tutum ile eserler ortaya çıkarır.), yazarın ve eserdeki figürün psikanaliz açıdan esere bir yön vermeleri, marksist-sosyalist açıdan feminizmin esere etkisi (Kadınların siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik alanlardaki statüleri nedeniyle toplum tarafından görülme şekilleri anlatılır.).¹

Bireylerin kimlik yapıları; sosyal, kültürel, dinî inanışlar, ekonomi ve eğitim gibi etkenlerle şekillenmektedir. Bu etkenler bireylerin “kadın algısını”, “kadına bakışlarını” ve “kadınlara verdikleri değeri” de şekillendirmektedir. Bu şekillenme sonucunda, hem kadınlar hem erkekler toplumdaki konumlarını ve değerlerini belirlemektedir.

Kültürel olarak gelişmiş bölgelerde, kadınların erkeklerden daha güçlü olabildikleri ve erkeklerin kimlik yapılarının baskılanabildikleri görülmektedir. Kadınlar, otoriter ve güçlü oldukları zaman çevrelerindeki erkekler onların tutum ve davranışlarından etkilenerek kendi kimliklerini şekillendirmektedirler. Kadınların toplumdaki konumları ve duruşları; erkeklerin gücünü, otoritesini ve davranışlarını şekillendirerek bambaşka kimlikler yaratmaktadır.

Gelişmemiş toplumlarda ise kadın algısı oldukça farklıdır. Dinî sömürüye dayalı bir güce sahip erkekler, halkın eğitimsizliğini kullanarak kadınları kimliksizleştirmeye, erkekleri ise tanrılaştırmaya çalışmaktadır. Geleneklerin önemini vurgulayarak bağnaz bir toplumda kadın-erkek eşitsizliğinin artmasına neden olmaktadır. Güç dengesizliğinin sonucunda ise “ezen-ezilen” arasındaki uçurum daha da artmakta ve kadınlar sosyal yaşamdan tamamen silinmektedirler. Bu nedenle eser boyunca Doğu toplumunda kadınların sessizleştirildiği, konuşmaya ve yaşamaya haklarının olmadığı vurgulanmıştır.

Kadınların toplumdaki kimlikleri, hem kendi kimliklerini oluşturmada etkilidir hem de erkekleri benlik algılarını etkilemektedir. Bu nedenle kimliklerin şekillenmesindeki en önemli etkenler arasında kadınların toplumdaki konumları ve kadınlara olan bakıştır.

Bu makalede, figürlerin sosyo-ekonomik durumları ve psikanaliz açıdan esere yön vermeleri incelenecektir. Toplumdaki insanların tutum ve davranışları bireylerin “kimlik” yapısını oluşturduğundan “kadınlara karşı baskılar” da kadınların kimliğini ciddi bir şekilde etkilemektedir.

Kimliğin oluşumu sırasında bireylerin kadınlar hakkındaki görüşleri, günlük hayatta insanlara karşı tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Hem kadınlar hem erkekler “kadınlara bakışları” ile kendi benliklerini oluşturmaktadırlar. Bu makalede de Doğu kültüründen gelen sosyo-ekonomik olarak düşük ve kültürel açıdan çok da gelişmemiş bir aileden gelen Meryem ve Cemal figürleri; eğitilmiş, sosyo-ekonomik açıdan güçlü olan Prof. Dr. İrfan Kurudal incelenecektir.

İncelenecek figürler arasında erkeklerin de bulunmasının nedeni ise erkeklerin kimliklerinin şekillenmesinde de “kadınlık” sorunsalının yer almasıdır. Geri kalmış toplumlarda erkekler kendi otoritelerini, güçlerini ve toplumdaki yerlerini belirlerken kadınların güçsüzlüklerinden faydalanmaktadır. Bu da kültürel açıdan gelişmiş yerlerdeki erkeklerden daha farklı kimliklere, hayat görüşlerine ve fikirlere sahip olmalarına neden olmaktadır.

Ancak kültürel olarak daha gelişmiş bölgelerde, kadınların erkeklerden daha güçlü olabildikleri ve erkeklerin kimlik yapılarının baskılanabildikleri görülmektedir. Kadınlar, otoriter ve güçlü oldukları zaman çevrelerindeki erkekler onların tutum ve davranışlarından etkilenerek kendi kimliklerini şekillendirmektedirler. Kadınların toplumdaki konumları ve duruşları; erkeklerin gücünü, otoritesini ve davranışlarını şekillendirerek bambaşka kimlikler yaratmaktadır.

Sonuç olarak kadınların toplumdaki konumları, çevrelerinin kadınlara olan bakışı ve erkeklerin “kadın algısı” o bölgede yaşayan tüm insanları derinden etkilemektedir. Hem kadınlar hem erkekler kadınlara verilen değerler doğrultusunda kendi benliklerini oluşturmaktadır.

II. KARAKTERLERİN KİMLİKLERİNİN İNCELENMESİ

II.I. MERYEM

Doğu'da, sosyo-kültürel ve ekonomik olarak çok da gelişmemiş bir bölgede yaşayan Meryem; toplumun baskısı ve kadınların değersizleştirilmesinden dolayı kendi kimliğini baskılamaktadır. Başına gelen talihsiz olaylar sonucunda yaşadığı eğitimsiz kasabadan dışarı çıktığında özgürlüğün farkına vararak kendi kimliğini inşa etmeye başlamaktadır. Her geçen gün güçlenen özgüveni ile bambaşka bir “kadınlık” algısına sahip olmaktadır.

Eserin başlarında Doğu toplumunda, erkeklerin gücü ve üstünlüğü anlatılmaktadır. Kadınların aşağılanması ile kadınların kimliksizleştirilmesi okuyucuya sunulmaktadır. “Ninesinin anlattığına göre kuşa, ‘Gak!’ dedi mi süt verecektin, ‘Guk!’ dedi mi et vermeyi unutmayacaktın. Yoksa o mübarek kuş kızar, öfkelenir ve seni boynundan atardı.” (5) Bu alıntıda “kuş” sembolü, genç bir kıza tecavüz eden nüfuzlu bir adamı tanımlamaktadır. Ayrıca bu adam, genç kızın amcasıdır. Kuş metaforunun kullanılma sebebi “erkeklerin” gücünü göstermek içindir. Kuş, uçtuğu zaman o bölgedeki her şeyin hakimi olmaktadır. Bu durum da adamın nüfuzlu bir ağa olduğunu temsil etmektedir. Dinî sömürü ile o bölgede yaşayanları kendi etkisi altına almıştır. Genel olarak “kuş” sembolizasyonu toplumdaki kadın-erkek eşitsizliğini vurgulamaktadır. Bu eşitsizlik ve ezilme de ana figürümüz Meryem'in kimliğinin oluşmasında büyük bir etki bırakmaktadır.

Doğu toplumunda, “kadın” olmanın “kötü bir günah” olduğu kanısı bulunmaktadır. Kadınları daha da güçsüzleştirip ezmek için şu betimleme yapılmıştır: “*Kuşun kanlı gagasının, bacaklarının arasına, günah yerine, o olmaz olası belalı, pis, çirkin yerine daldığını gördü.*” (7)

Toplumun görüşünü anlatan bir alıntı daha bulunmaktadır. “*Amcasına göre insanların hepsi günahkârdı ama kadınlar iyice cehennemlikti. Bu dünyaya kadın olarak gelmek, cezalandırılmak için yeterliydi. Kadın şeytandı, pisti, tehlikeliydi, Havva anamız gibi, adamların başını derde sokardı; karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etmemek gerekirdi; çünkü onlar, insan soyunun yüz karasıydı. Meryem bunları duya duya büyüdüğü için dışı olmaktan nefret eder ve ‘Allah’ım, beni niye kadın yarattın diyerek, kendisini boğazına kadar günaha sokacak sorular sorardı.*” (12)

Toplumun bu korkunç tutumu nedeniyle, “kadınların -özellikle de Meryem'in- kimlik algısı” zedelenmiştir. Bu alıntıda cümlelerin çoğunluğunun virgüller ve noktalı virgüllerle bağlanmasının nedeni, toplumda bu tutumun geçmişten beri süregeldiğini ve günümüzde hâlâ devam ettiğini vurgulamak içindir.

Meryem'in annesi doğumda vefat ettiği için, Meryem'i hiç sevmeyen teyzesi ve üvey annesi büyütmiştir. Bu durum, Meryem'in sosyal hayatta daha çok ezilip kimliğini tam olarak oluşturamamasına neden olmuştur. Sosyo-kültürel ortamın, kimliğin şekillenmesinde ne kadar büyük bir öneminin olduğunu göstergesidir.

Ayrıca, “kadın” kimliğinin toplumda ötekileştirildiği de görülmektedir. Kadınlar birer “suçlu” olarak tanımlanırken erkekler “insan” olarak tanımlanmaktadır. Van Gölü kıyısındaki yarı kasaba yarı köy tarzı bir ortamda yaşayan Meryem ve Cemal'in kültürleri ve sosyo-ekonomik durumlarının toplumdaki pozisyonlarını etkiledikleri anlaşılmaktadır. Cinsiyet farklılığı nedeniyle farklı konumlarda yer aldıkları açıkça görülmektedir. Kadınların bedeni sadece metalaştırılmakla kalınmamakta aynı zamanda da biyolojik farklılıkları, büyük bir kusur veya suç olarak nitelendirilmektedir. Bu cinsiyet eşitsizliği de kadınların sosyal hayatta hiçbir söz hakkına -hatta yaşama hakkına bile- sahip olmamasına neden olmaktadır: “*Daha önceki kızlar gibi, Meryem'in de artık yaşamaya hakkı yoktu.*” (45)

Toplumun yarattığı algıdan, dini inançların erkeklerin çıkarlarına göre kullanılmasından ve kadınların herhangi bir hakka sahip olmamasından dolayı; “kadın” olarak dünyaya gelmenin bir ceza olarak kavrandığı dikkat çekmektedir: “Eğer Allah onu cezalandırmasa kadın değil, erkek olarak yaratırdı, böylece doğum yapmaz ve ölmezdi.” (13)

Bağnaz ve dindar bir toplumda yaşayan Meryem’in sorgulamadan ve düşünmeden çevresindeki otorite sahibi insanlara –genellikle sosyal açıdan güçlü ve mevki sahibi erkeklere- itaat etmesi de kimliğinin oluşumuna etki etmektedir. “Herhalde ben lanetliyim. Bu yüzden mucizeleri göremiyorum.” (43) alıntısından da anlaşılacağı üzere, hayatının erkekler tarafından yönetildiğinin ve yaşamına kendi kimliğini, isteklerini, düşüncelerini yansıtamadığının farkında değildir. Bu nedenle, eserin başında “kadın” ve “insan” kimliğini tam olarak yansıtamamış, keşfedememiştir.

Kadınların güçsüzlüğü ve yaşama hakkı bile talep edemedikleri bu alıntıdan anlaşılmaktadır: “Bu ihtiyar âciz bibini bağışla, çok uğraştım ama gücüm yetmedi.”(105) Toplumdaki bu güç dengesizliği, kadınların kendilerini her geçen gün daha âciz ve değersiz hissettirmekte ve benliklerinden uzaklaştırmaktadır.

Cinsiyet eşitsizliğinden ve sosyo-kültürel ortamdan dolayı ortaya çıkan “ezen-ezilen” ilişkisinin kadınların değerine yansımaları açık ve net bir şekilde görülmektedir. Erkeklerin tutum ve davranışlarından dolayı, kadınlar da bu görüşler altında kalmakta ve bu yanlış görüşleri sorgulamadan “geleneksel” bir biçimde devam ettirmektedirler. “Ne yapsam suçtu: Yüksek sesle gülme Meryem, öyle kırıtma Meryem, artık büyüdüün, oğlan çocuklarıyla oynama Meryem, onlarla aynı okula gidemezsin Meryem.” (117)

Doğu bölgesinde ataerkil yapının izleri çok sert ve çarpıcı bir şekilde görülmektedir. Dinî ve sosyal gücün kullanılarak kadınların eğitim ve istediği gibi özgür bir biçimde yaşama haklarının ellerinden alındığı anlaşılmaktadır. Tüm insanlar için ortak olan hakların kadınlara

verilmemesi, kadınların kimlik algılarının ezilmesine ve kendilerini hiçbir konu karşısında savunamaz hâle gelmelerine neden olmuştur. Kimliği baskılanan kadınlar da mecburen sorgulamadan “erkeklerle” itaat etmeye devam etmektedirler.

“Onu ilkokul birinci sınıftan sonra okuldan almışlardı. Çünkü kara sakallarıyla herkesi korkutan amcası, ergenliği gelen bir kızın oğlan çocuklarıyla yan yana oturmasını ‘zina’ olarak görüyordu.” (107)

“Meryem başörtüsünü çıkardı. Saçlarını omzuna dökmeye çalıştı ama bir süredir yıkanmadığı için uzun saçları öyle bir birbirine girmişti ki açılmıyordu.” (131) Bu alıntıda, değişim ve modernleşme ile başlayan kafa karışıklığı ele alınmıştır. Meryem, yaşadığı taşra köyden çıktıktan sonra bakış açısını değiştirmeye başlamış ancak hem dinî baskılar hem de erkekliği ile övünen abisi Cemal’den çekindiği için büyük bir karmaşa yaşamaktadır. Saçlarının kirliliği ve karışık olması betimlemesiyle Meryem’in duygu dünyası ve kendi içerisindeki iç çatışma okuyucuya aktarılmıştır. Bu iç çatışma; özgürlük, yenilik isteği ile gelenek, kadın-erkek eşitsizliği baskısı üzerine kuruludur.

“Hele Seher’in trende, anasının ve babasının yanında o yabancı erkekle çatır çatır kavga etmesi, ona öfkelenmesi müthiş bir şeydi. Onu izlerken içi heyecanla dolmuştu Meryem’in. Adam onca lafı işitmesine ve yüzüne karşı bağırılmasına rağmen Seher’e elini kaldırıp vurmamış, onu ayakları altına alıp çiğneyememiş, üstüne üstlük bir de babasından tükürük yemişti. Ne acayip bir dünyaydı bu böyle. Oysa kendileri erkeklerin yanında konuşamaz, yemek yiyemez, tuvalete gittiğini belli edemez, hatta gebeliklerini bile saklardı.” (142)

Bu alıntı ile Meryem’in kadınlık algısının değiştiği görülmektedir. Meryem’in gözünde kadınların değersizliği giderek azalmakta, hatta Meryem’e kadınların erkeklerden daha güçlü olabileceği fikri aşılacaktır.

Bulunduğu ortamın dışına çıkıp dış dünya ile etkileşime geçen baskılanmış kadın kimliğinin değişimi eser boyunca hissedilmektedir. Bakış açısının gelişimi ve değişimi sonucunda büyük bir benlik algısı değişimi yaşayan Meryem'in her geçen gün kendine olan güveni yerine gelmekte ve toplumun yarattığı baskılardan bir bir kurtularak kendi özüne kavuşmaktadır. *“Erkeklerin yanında çıplak kadın resimlerine bakan bir sarışın kadın, erkeklerle kavga eden bir başka kadın, kendisine siz diye seslenilmesi. Bunlar mıydı mucize?”* (156)

Kadınlara özgürlüklerine kavuşmaları, kendi kimliklerini baskılamadan ön plana ıkarabilmelerini sağlamaktadır. Bu sayede özlerini daha iyi tanıyıp birer “birey” hâline gelebilmektedirler. *“Hep sahipli olan kızın belki de hayatta ilk defa başında sahibi olmadan geçirdiği saatlerdi bunlar.”* (261)

Sonuç olarak, kitapta kimliği baskılanmış bir kadın figürünün geleneklerinden sıyrılarak nasıl özgürleştiği, kimlik algısını nasıl oluşturduğu okuyucuya betimlemeler, çatışmalar, metaforlar ve sözcük seçimleri üzerinden aktarılmıştır.

II.II. CEMAL

Meryem'e oldukça yakın bir coğrafyada bulunan, Gabar Dağları'nda askerlik yapan Cemal; sosyo-ekonomik ve kültürel statüsü nedeniyle kadınları değersiz görmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri, kadın bedeninin metalaştırıldığı bir ortamda, arkadaş grubunun içinde bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Yaşadığı bölgenin kültürü, ataerkil toplum yapısı, dini inanışları Cemal'in kimliğini ve kadınlara olan bakışını etkilemektedir: *"Babası evliya gibiydi; insan onun dediklerini yaparsa bu dünyada da, öteki dünyada da rahat ederdi."* (34) Cemal'in günlük hayatındaki tutum ve davranışlarını belirleyen temel etkenler hem erkeklerin toplumdaki otoritesi ve gücü hem de dinî baskıdır.

Yaşadıkları bölgede güçlü bir otoriteye sahip amcanın Cemal'e söylediği sözler, Cemal'in gözünde "erkek" olmanın önemini daha da artırmıştır: *"Bu kız yüzünden şerefimiz ili paralık oldu, insanların yüzüne bakamaz hâle geldik ama senin kahraman gibi dönüşün..."* (99) Bu alıntıda vurgulanan temel konu kadınlık ve erkeklik arasındaki çatışma ve toplumda cinsiyetlerin arasındaki güç dengesizliğidir. Toplumun -özellikle de güce sahip figürlerin- kadınlara ve erkeklere bakışı, o toplumda yaşayan hem kadınların hem de erkeklerin kimliklerini şekillendirmektedir. Erkeklerin kendilerine olan güvenleri ve kadınlar üzerindeki güçleri artarken kadınlar bu erkeklerin karşısında gittikçe ezilmekte ve kendi benliklerini görmezden gelmektedirler. Bu küresel sorun ise Meryem ve Cemal adlı iki kardeş üzerinden sembolize edilerek okuyucuya aktarılmaktadır.

Cemal'in gözünde kadınlar oldukça değersizdir. Kendisini eser boyunca "erkek" olduğu için kadınlardan -Meryem'den- üstün görmektedir.

“Evde herkesi görüp de bir tek Meryem’in eksik olduğunu anlayınca nerede olduğunu sormuş ve annesinden onun büyük bir kabahat işlediği için izbede tutulduğunu öğrenince omuz silkip geçmiş ve bu işin üzerinde hiç durmamıştı.” (96)

“Küçük Meryem’in öldürülmesi gerekiyormuş, bu işi de onun yapması uygun görülmüş. Tamamdı o zaman. Bu işte öyle büyütülecek bir şey yoktu ki. İnsan dediğin neydi ki zaten? Bir saniyede ölüverirdi.” (100)

Bu alıntıda da erkeklerin gözünde kadınların kimliğinin değersizleştirildiği vurgulanmaktadır. Kadınlar önemsiz bir konuma konulurken erkekler ilahî bir yere konumlandırılmaktadır. Bu durum da kadın-erkek eşitsizliğinin artmasına neden olmaktadır.

“Evdeki kadınlar da sessizliğe gömülmüşlerdi.” (101) Kadınların “sessiz” olarak betimlenmeleri de kadınların değersizleştirildiğini ve konuşmaya herhangi bir haklarının olmadığını vurgulamak içindir. Betimlenen atmosfer, kadınların iç dünyasını anlatmaktadır. Cemal’in bakış açısıyla betimlenen bu cümle, erkeklerin kadınlara olan umursamaz ve aşağılayan bakışlarını belirtmektedir.

Erkeklerin gözünde kadınlar konuşulmaya bile değer olmayan varlıklar olarak görüldüğünden kadınlar ötekileştirilmekte, erkekler ise dünyanın efendisi olmaya devam etmektedir. *“Yolcular Cemal’e ‘Selamünaleyküm’ dediler, Meryem’e pek bakmadılar.” (105)* Kadınlar, erkeklerin bu değersizleştirme tavrı yüzünden içlerine daha çok kapanmaktadırlar. Erkekler ise bu güç dengesizliğini artırmak adına durumu daha da abartmaktadır.

Erkeklerin sorgusuz sualsiz belli kalıplar ve önyargılar nedeniyle “kadınlar” hakkında anlamsız fikirlere sahip olabilmektedir. Cemal, yaşanan olayların içeriğini bilmeden “namussuz” kişinin kız kardeşi Meryem olduğunu düşünmektedir. Toplum, Meryem’i - kadınları- “günahkâr” olarak gördüğünden bu kalıp bilgiler kadınların kimlik algısını da bozmakta ve kendilerini, “kadınlığa dair” sahip oldukları her şey yüzünden suçlamaktadırlar.

“(…) demek namus infazları hep oralarda yapıyormuş; günahkâr kızlar, oradan boşluğa uçuyormuş.” (185) Kadınlar, kendilerini bile “kimliksizleştirerek” hor görmeleri, erkeklerin kimliğinin ve benlik algılarının güçlenmesine neden olmaktadır. Bu güçlenme sonucunda ise erkeklerin kendi oluşturdukları önyargılar, ne kadınlar ne de erkekler tarafından sorgulanmayıp, kalıplaşmış bilgilerin nesilden nesle aktarılması sağlanmaktadır.

“Önünde duran artık çocukluğunu bildiği küçük kız değildi, bir kadındı; hem de lekelenmiş, boğazına kadar günaha batmış, ailesinin yüzünü yere indirmiş, isimlerini beş paralık etmiş, babasını ve amcasını rezil etmiş bir kadın. Aile bu utançla yaşayamazdı ve asırlardan beri bu işin kuralı konmuş, cezası belirlenmişti. Allah’ın isteğiyle bu; babasının belirttiği gibi Allah’ın kurallarına karşı gelinemezdi. Hem Emine’ye kavuşmasının önündeki tek engel de bu günahkârdı.” (203)

Cemal, İstanbul’a gidip -gittiği bölge nispeten köhne bir yer olsa da- deneyimledikleri, tanıştığı insanlardan öğrendiği şeyler ve yeni bir bakış açısı geliştirme olanağı ile kadınlara olan bakışını değiştirmeye başlamaktadır. Bu durum; kimlik algısını da etkileyerek önceki hâline göre daha anlayışlı birine dönüşmesine neden olmuştur. Ayrıca kendini kadınlardan üstün görmeyi azalttığından toplumdaki konumunun ve statüsünün de değiştiği gözlemlenmektedir.. Bağnazlıktan kurtularak hayatı ve bazı olguları sorgulamaya başlamaktadır. Ancak eser boyunca erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu düşünmektedir.

“Yanında oturan kız neydi; bir fahişe mi, bir günahkâr mı, zavallı bir mahlûk mu, idam mahkûmu mu, yoksa dünyayı tanımayan bir çocuk mu? Bu sorular, her şeyi olduğu gibi kabul eden geleneksel kalıplarla düşünen Cemal için çok karmaşıktı.” (237)

“Ömründe ilk kez, yemek yapan ve hizmet eden bir adam görmenin şaşkınlığıyla tabağına ne konduğunu bile anlayamadı. Meryem kadar olmasa da Cemal de şaşkındı.” (245) Cemal’in değişmeye başladığı gözlemlense de hâlâ daha önyargılarından kurtulamadığı

görülmektedir. Erkeklerin her zaman kadınlardan üstün olduğunu ve kadınların erkeklere hizmet etmekle mükellef olduğunu düşünmektedir. “*Cemal sofrayı ‘kız’ın kaldıracağını söyledi. ‘Bulaşıkları da yıkar, işi ne!’*” (246)

Kadınların bazı konularda erkeklerden daha üstün olabileceğini kabullenememektedir ve bunun sonucunda hem kadınlarla hem de kendi içinde bir çatışma yaşamaktadır. “*Kafası Cemal’den çok daha hızlı çalışıyordu. (...) Cemal’in iyice yüzü asılıyor, Meryem’e ve Profesör’e düşmanca gözlerle bakıyor; giderek nasıl davranacağını bilemediği kıza karşı öfkeyle dolduğunu belli ediyordu.*” (255)

Bu alıntıdaki “nasıl davranacağını bilemediği” sıfat grubu, Cemal’in bakış açısının değiştirmeye çalıştığı bir göstergesidir. Ancak bağınaz bir toplumda büyümüş olmanın getirdiği kimlik ve kadın-erkek algıları nedeniyle tutumlarını, düşüncelerini ve davranışlarını değiştirmekte zorlandığı görülmektedir.

“*Nasıl olur da bu sümüklü eksik etek, bu canını bağısladığı âciz yaratık böylesine değişebilirdi?*” (259) Ortam değişikliği sonucunda özellikle Meryem’in değiştiği ve geliştiği görülse de Cemal’in tutum ve davranışlarının değişim sürecinin oldukça yavaş olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Cemal, yaşadığı toplumun dışına çıktığında hayatın gerçekleriyle - kadınların da erkekler gibi söz hakkına sahip olup istedikleri gibi giyinebileceklerini görerek-tanıştığından kadınlara olan bakışı yavaş bir değişim sürecine girmiştir. Ancak bu sürecin sonunda, kadınların güçlü olabildiğini fark etse de, hâlâ daha erkeklerin kadınlardan daha güçlü olması gerektiğini savunmaktadır.

II.III. PROF. DR. İRFAN KURUDAL

Van'da yaşayan Cemal ve Meryem'in "kadınlık" algılarının aksine, İstanbul'da yaşayan Prof. Dr. İrfan Kurudal karısından çekinmektedir. Sosyo-ekonomik açıdan iyi durumda olan bu aile yapısında, kadınların günlük hayatta söz sahibi oldukları ve kocalarının üzerinde bir otorite kurabildikleri görülmektedir.

"Uzun bacaklı, iri göğüslü kızlar her zamanki gibi çok hoşuna gitti. Bilirsin ki Aysel kızmaz böyle şeylere, anlayışlıdır, tatlıdır. Bak, korkacak bir şey yok işte." (20) Bu alıntıdan her ne kadar kadının kocalarının davranışları üzerinde bir söz hakkına sahip olabildikleri vurgulansa da kadınların bedenleri hâlâ daha metalaştırılmaktadır. Bir yandan güçlü ve otoriter bir figür olan İrfan'ın karısı Aysel varken diğer yandan sadece bedenleri ile var olan televizyondaki genç kızlar göze çarpmaktadır. Bu durum ise sosyo-ekonomik ve kültürel statü yükselse de kadınların hiçbir zaman tam olarak bedenlerinden bağımsız, sadece kimlikleri ile var olan bir kişiliğe sahip olamadıkları görülmektedir.

İstanbul'da yaşayan bu ailede, eşler arasındaki ekonomik güç dengesi Van'daki ailelere göre daha farklıdır. Sadece erkekler ev ekonomisiyle ilgilenmemekte, kadınların da iş hayatında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Aysel ekonomik olarak kocasından bağımsız olmakla birlikte ailesinin sosyal gücünden dolayı İrfan'ın gelirinin artmasına da neden olmuştur. Kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş bir uzamda, cinsiyet eşitsizliğinin ve güç dengesizliğinin azaldığı hissedilmektedir.

Kültürel açıdan Aysel'in İrfan'dan daha iyi bir düzeyde olduğu sezilmektedir. Aysel sadece kocasıyla eş düzeylerde bulunmamakta, kocasına emir ve fikir de verebilmektedir. *"Çünkü herkesin elinde dolaşan ve karısının da zorla okuttuğu, nasıl yaşaması gerektiğini öğreten çeviri kitaplarda, olumlu düşünmek emrediliyordu."* (23)

İrfan'ın karısına saygı duymasının temel nedenlerinden biri Aysel'in -tıpkı kendisi gibi- çok iyi bir eğitim almış olmasıdır: *“Aysel, koleji ve Boğaziçi Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Boston'da bir kursa gelmiş, o sıralarda Harvard'da bursla okuyan İrfan'la tanışıp evlenmiş ve hiç çalışmamıştı.”* (23), *“Kendisi de bu şehirdeki en başarılı, en saygın, en bilgili insanlardan biriydi. (...) Bol bol okuyor ve sergilere gidiyordu.”* (24) İrfan modern ortamlarda yaşadığı ve eğitim alarak ufkunu genişlettiği için kadınlara olan bakış açısı Cemal'inkinden çok daha farklıdır. Çevresindeki, kadın erkek, herkesi bir “birey” olarak görmekte ve bu tutumundan dolayı karısına saygı duymaktadır.

İrfan, kendi kimliğini sorgularken kimliğinin çevresi tarafından kısıtlandığını ve bu kısıtlamanın kendisine yabancılaşma ile sonuçlandığını keşfetmektedir. *“Aşına dünyanın kendisine mutluluk adı altında sunduğu kısıtlayıcı, bıktırıcı güvenlik duygusunu aşmaktı.”* (27) Hem kültürel değişikliklerin hem Doğu Batı kültürlerinin iç içe girmesinin hem de karısının kendisi üzerindeki otoritesinin kendisini kısıtladığını düşünmektedir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere kadınların toplumdaki pozisyonu bireylerin kimliklerinin yapılanmasında etkili olmaktadır.

Sosyo-kültürel yapının sürekli evrilmesi ve başlangıçtaki kültürden bambaşka bir hâle gelmesi de bireylerin “kimliklerinden uzaklaşmasına” neden olmaktadır. Ekonomik ve sosyal statü açısından İrfan'dan daha güçlü bir karısının olması -bir başka deyişle geleneksel kültürün ve ataerkil toplum yapısının değiştirmesi- İrfan'a kendi kimliğini tam olarak yansıtamadığını düşündürmektedir. Bir yandan özgürlüğü -hem kadınların özgürlüğünü hem de karısının baskıcı tutumundan kurtulmayı- bir yandan kültürünü yaşatmayı istediğinden kimlik kavramında bir iç çatışma yaşadığı görülmektedir.

“İstanbul tarzı denen, o sözümler ona elit ama aslında canavarlık abidesi hâline gelmiş olan yaşam biçiminden boğulacak kadar sıkılıyor ve kendini de diğerleri gibi değersiz hissediyordu. (...) Kelimesi olmayan kavramları yok sayıp hep beylik klişeleri tekrarlayan,

gündelik, sığ ve köksüz bir kültür ortamından geliyor olmanın acısını hissediyordu Profesör.”

(54)

Kendisine yabancılaşan ve yaşadığı ortamda kendini “öteki” hissededen bu figür, kimliğini tekrar elde etmek için çevresinden uzaklaşıp kendi içine ve özüne dönmektedir. Bir bakıma bu durumun toplumdaki ve özellikle de “otoriter kadın figüründen” bir kaçış olduğu görülse de bunun kendi özüne, kimliğine ve benliğine bir dönüş olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

“Benliğimin, temellerine kadar sarsıldığı ve soluk alıp vermeye devam edebilmek için başka yerlere göç etmeye ihtiyaç duyduğum, kendi kendimle kalmaya mecbur olduğum bu dönemi anlayışla karşılayacağını umuyorum.” (73)

Etkileşim hâlinde olan kadınların ve erkeklerin geçmiş yaşantıları, aileleri ve maddî durumları eşlerin kişiliklerini ve benlik algılarını etkileyip değiştirmektedir. Bir ortamda “güçlü” ve “ezen” kesimde olan bireyin kimliği yapılanırken karşı tarafa göre en az bir tane artışı bulunmaktadır. Bu geçmiş yaşantılardan gelen farklar ise “ezen-ezilen”, “güçlü-güçsüz” ve “kadın-erkek” çatışmalarını oluşturmaktadır. Bu çatışmalar da süreç içerisinde bu bireylerin kimliklerini bir miktar daha şekillendirerek güçsüz olanın kimliğini baskılamasına ve kendisine yabancılaşmasına, güçlü olanın ise gücüne güç katarak daha otoriter olmasına neden olmaktadır. *“Yoksul çocukluk günleri, bir insana ömür boyunca silinmeyecek bir damga vuruyordu. Kendisi de bunlardan biriydi işte. Zengin bir ailede doğan Aysel’den farklıydı mesela.”* (87)

“Rüzgâr nereye doğru eserse oraya doğru gidiyordu.” (135) Bu, kendi benliğini hiçe sayarak sürekli toplum tarafından yargılandığını düşünen ve karısının otoriter tavrı yüzünden, “erkek” gururuna yediremeyen figürün iç dünyasını anlatan bir alıntıdır. Dış baskıların, toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinin ve erkeklerin daha güçlü veya otoriter olması gerektiği ile ilgili ön yargılar nedeniyle kimliğin baskılandığı görülmektedir.

Çevresi tarafından baskılanan kişilerin kimliklerini ve benliklerini baskıladıkları fark edilmektedir. *“Profesör’ün ne milli bir bağı vardı, ne dini ne de ideolojik. Çoktandır hayatında ‘değer’ olarak algılayabileceği hiçbir şey olmadığını biliyordu.”* (135) Profesör, bir “kadın” tarafından -karısı tarafından- bulunduğu ortamlarda hep baskı altına alındığından ve kendisini karısından daha üstün ya da daha güçlü göremediğinden kendi kimliğini baskılamak zorunda kalmıştır. Bu baskılama ve içine atma sonucunda da “kimlik” kavramını oluşturan bütün diğer unsurlardan da uzaklaştığı ve ötekileştiği görülmüştür.

Doğu bölgesinde kadınların evde herhangi bir söz hakkı yokken İstanbul’a gelindiğinde eşler arasındaki maddi güç durumu farkı nedeniyle kadınların daha ön planda ve baskıcı bir role sahip olabildikleri görülmektedir. Bu nedenle, bireylerin söz haklarının sadece cinsiyetlerine göre belirlenmediği anlaşılmakta; kimliklerinin, ailelerinin, geçmişlerinin, maddi durumlarının, kişilik yapılarının, eğitimlerinin ve sosyal statülerinin de bir ortamda konuşma haklarını etkiledikleri hissedilmektedir. *“Aysel’in bir başka huyu da topluluk içindeyken sürekli sözünü kesmesiydi. (...) Böyle durumlarda karısına fitil olur ama yine kendisini tutardı İrfan.”* (168)

Karısından yabancılaşan ve uzaklaşan Profesör’ün “kimlik” algısını oluşturan bir diğer unsur ise “yalnızlıktır”. Karısı ile birlikte hayal gibi bir hayat yaşarken hem hayatına hem karısına hem de kendine karşı yalnızlık ve yabancılık hissetmektedir. Aslında bu “yalnızlık”, evdeki otoriter karakterin bir “kadın” olmasından ve erkeklerin bu durumu “erkekliğin doğasına aykırı” olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Profesör, “yalnızlık” duygusunu “ezilmek” ile özdeşleştirmektedir. Kaçışı sonucunda ise kendi kimliğini ortaya koyabildiğinden yalnızlıklarından biri geçmiş olsa da toplumdaki soyutlanmış olması onu tekrar yalnız yapmaktadır. Bu yalnızlık ise “tekne” sembolü ile okuyucuya sunulmuştur: *“Denizde geçen onca haftanın ardından Profesör, artık tekneyi, hareket eden bir yalnızlık biçimi olarak algıyordu. (...) deyim yerindeyse ezildiğini hissetmesi bu yüzdendi işte.”* (192-193)

Sonuç olarak, sosyo-kültürel olarak gelişmiş bölgelerde kadınların erkeklerden üstün olabildikleri görülmektedir. Bunun sonucunda ise erkeklerin kimlik yapıları daha az otoriter bir Şekilde gelişmekte, hatta aksine benlikleri kadınlar tarafından baskılanmaktadır.

III. SONUÇ

Bireylerin kimlik yapıları; sosyal, kültürel, dinî inanışlar, ekonomi ve eğitim gibi etkenlerle şekillenmektedir. Bu etkenler bireylerin “kadın algısını”, “kadına bakışlarını” ve “kadınlara verdikleri değeri” de şekillendirmektedir. Bu şekillenme sonucunda, hem kadınlar hem erkekler toplumdaki konumlarını ve değerlerini belirlemektedir.

Eğitilmiş, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan iyi bir statüye sahip kadınlar; erkekler üzerinde baskı kurup, erkeklerin kimliklerini sindirerek, erkeklerin benliklerine karşı yabancılaşmalarına neden olabilmektedirler. Böyle bir ortamda, kadın-erkek arasında bir miktar eşitsizlik olsa bile erkeklerin bilinçaltılarındaki düşünce pek de değişmemektedir. Kadınlara karşı daha saygılı davranıp onları birey olarak görmekteler ancak ataerkil toplumdaki aşılana bazı kültürel önyargıları tam olarak aşamamaktadırlar. Bu nedenle kadınların otoriter olmasına dayanamayıp kadınların güçlü olduğu hayattan kaçmaktadırlar. Tüm bu sosyal ortamı temsil eden iki figür ise Profesör ve karısı Aysel’dir.

Öte yandan dinî sömürüye dayalı bir güce sahip erkekler, halkın eğitimsizliğini kullanarak kadınları kimliksizleştirmeye, erkekleri ise tanrılaştırmaya çalışmaktadır. Geleneklerin önemini vurgulayarak bağnaz bir toplumda kadın-erkek eşitsizliğinin artmasına neden olmaktadır. Güç dengesizliğinin sonucunda ise “ezen-ezilen” arasındaki uçurum daha da artmakta ve kadınlar sosyal yaşamdan tamamen silinmektedirler. Bu nedenle eser boyunca Doğu toplumunda kadınların sessizleştirildiği, konuşmaya ve yaşamaya haklarının olmadığı vurgulanmıştır.

Bu baskıcı toplumun dışına çıkan Meryem figürü ise kadınların özgürleşebileceğini ve güçlü kimliklere sahip olabileceğini sembolize etmektedir. Aynı ortamdan gelen Cemal ise bu toplumun dışına çıktığında kadınlara olan tutumlarını bir miktar değiştirebilse de eserin

başından sonuna kadar erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle Cemal'in baskıcı ve yeniliklere, kapalı ataerkil toplum yapısında yaşayan erkekleri temsil ettiği söylenebilmektedir.

Sonuç olarak; kadınların toplumdaki kimlikleri, hem kendi kimliklerini oluşturmada etkilidir hem de erkekleri benlik algılarını etkilemektedir. Bu nedenle kimliklerin şekillenmesindeki en önemli etkenler arasında kadınların toplumdaki konumları ve kadınlara olan bakıştır.

IV. KAYNAKÇA

Livaneli Zülfü, Mutluluk, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2021

ⁱ “Feminist Edebiyat Kuramı Ve Özellikleri.” *Türk Dili Ve Edebiyatı*, 24 Sept. 2022, <https://www.turkedebiyati.org/feminist-edebiyat-kurami/>.